

УДК 930.1:327(477:560)

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2026.01.056>

Дмитро КВАСОВСЬКИЙ
аспірант кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1708-6744>

УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ): ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу становлення та еволюції української історіографії українсько-турецьких відносин у хронологічних межах від кінця XIX століття до початку XXI століття. Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення історичної взаємодії двох держав у контексті сучасних геополітичних трансформацій та формування нових стратегічних векторів співпраці в Чорноморському регіоні. Метою дослідження є системна реконструкція наукового дискурсу та виявлення основних тематичних домінант і концептуальних підходів, що сформувалися у вітчизняній історіографії.

Методологічну основу роботи становлять фундаментальні принципи історизму, наукової об'єктивності та системності. У процесі дослідження застосовано проблемно-хронологічний підхід, що дало змогу простежити динаміку наукових інтересів у різні історичні епохи, а також порівняльно-історичний аналіз для зіставлення візій і концепцій, характерних для окремих етапів розвитку історіографії. Використання методів аналізу та синтезу сприяло інтеграції розрізнених наукових досліджень у цілісну картину формування знань про українсько-турецькі відносини.

У статті детально розглянуто генезис дослідницької думки, починаючи від класичних праць доби національного відродження, де закладалися підвалини розуміння місця України в чорноморському просторі. Окрему увагу приділено періоду активізації сходознавчих студій у першій половині XX століття, коли відбувалася інституціоналізація цього наукового напрямку, створювалися перші професійні асоціації та спеціалізовані періодичні видання. Простежено, як змінювалися пріоритети науковців: від вивчення військово-політичних

© Дмитро Квасовський, 2026.

конфліктів і козацько-османських протистоянь до глибокого аналізу дипломатичних, торговельно-економічних і соціокультурних зв'язків.

Значне місце у дослідженні посідає етап відновлення державної незалежності України, що став потужним імпульсом для звільнення наукової думки від ідеологічних обмежень попереднього часу. Висвітлено процес відродження національної школи тюркології, розширення джерельної бази за рахунок залучення іноземних архівів і застосування нових методологічних підходів. Зроблено висновок про посилення міждисциплінарного характеру сучасних досліджень, де історія тісно переплітається з політологією, міжнародними відносинами та культурологією. Наприкінці роботи окреслено проблемні аспекти та найбільш перспективні напрями подальшого опрацювання відповідної тематики, що поглиблюють розуміння спільної історичної спадщини.

Ключові слова: українсько-турецькі відносини, історіографія, тюркологія, Чорноморський регіон, геополітика, міжнародні відносини.

Dmytro KVASOVSKYI

*PhD student at the Department of
Information and Sociocultural Activities
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1708-6744>

UKRAINIAN-TURKISH RELATIONS IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY (LATE 19TH – EARLY 21ST CENTURY): THE EVOLUTION OF ACADEMIC APPROACHES

Abstract. The article offers a comprehensive analysis of Ukrainian historiography of Ukrainian-Turkish relations within the chronological framework spanning from the late nineteenth century to the early twenty-first century. The relevance of the topic is determined by the need for a theoretical reassessment of the historical interaction between the two states in the context of contemporary geopolitical transformations and the emergence of new strategic vectors of cooperation in the Black Sea region.

The aim of the study is to provide a systematic reconstruction of the scholarly discourse and to identify the principal thematic dominants and conceptual approaches that have emerged within Ukrainian historiography.

The methodological framework of the research is based on the fundamental principles of historicism, scientific objectivity, and systematic approach. The study employs a problem-chronological approach, which makes it possible to trace

the dynamics of scholarly interests across different historical periods, as well as comparative-historical analysis to compare the visions and concepts characteristic of particular stages of historiographical development. The use of methods of analysis and synthesis has facilitated the integration of fragmented scholarly works into a coherent picture of the formation of knowledge on Ukrainian–Turkish relations.

The article examines in detail the genesis of scholarly thought, beginning with the classical works of the national revival period, which laid the foundations for understanding Ukraine's place within the Black Sea space. Particular attention is paid to the period of intensification of Oriental studies in the first half of the twentieth century, when this field underwent institutionalization, including the establishment of the first professional associations and specialized academic journals. The study traces the transformation of scholarly priorities, from the examination of military-political conflicts and Cossack–Ottoman confrontations to a deeper analysis of diplomatic, trade-economic, and socio-cultural relations.

A significant part of the research is devoted to the period following the restoration of Ukraine's independence, which provided a powerful impetus for liberating academic thought from previous ideological constraints. The article highlights the revival of the national school of Turkology, the expansion of the source base through the incorporation of foreign archival materials, and the application of new methodological approaches. It is concluded that contemporary research demonstrates an increasing interdisciplinary character, where history closely intersects with political science, international relations, and cultural studies. The study concludes by outlining problematic aspects and the most promising directions for further research, contributing to a deeper understanding of the shared historical heritage.

Keywords: Ukrainian-Turkish relations, historiography, Turkology, Black Sea region, geopolitics, international relations.

Постановка проблеми. Українсько-турецькі відносини посідають пріоритетне місце в історії Східної Європи та Чорноморського регіону. Їхній розвиток зумовлювався як тривалими історичними контактами, так і глибокими трансформаціями міжнародної системи у новітній період. У цьому контексті особливої ваги набуває історіографічне осмислення проблематики, яке дає змогу простежити трансформацію наукових підходів і характер дискусій, що формувалися в межах української наукової традиції.

Попри наявність значного масиву наукових праць, українська історіографія українсько-турецьких відносин залишається внутрішньо неоднорідною та поєднує різні дослідницькі традиції від класичної історичної науки до сучасних студій з міжнародних відносин і безпеки. Це зумовлює потребу у цілісному історіографічному погляді, який дав би змогу впорядкувати наявні інтерпретації та окреслити логіку подальшого розвитку наукових досліджень у вказаному напрямі.

Наявність масштабної джерельної бази наукових праць, присвячених українсько-турецьким відносинам, сама по собі не забезпечує цілісного

уявлення прологіку та особливості їх осмислення в українській науковій традиції. Дослідження, що здійснювалися в різні періоди та в межах різних тематичних і дисциплінарних підходів, часто розвивалися паралельно, без належного концептуального зіставлення між собою. Як наслідок історіографічне поле українсько-турецьких відносин позбавлене інтегративного і компаративного аналізу, здатного виявити взаємозв'язки між науковими концепціями, простежити зміну дослідницьких пріоритетів та окреслити ключові дискусійні аспекти.

Саме відсутність цілісного історіографічного аналізу, який дав би змогу узагальнити різні напрями дослідження українсько-турецьких відносин у межах української науки, становить основну наукову проблему, вирішенню якої присвячена ця стаття.

Аналіз досліджень. Українсько-турецькі відносини тривалий час перебували у фокусі української історичної науки переважно в межах досліджень ранньомодерної доби, насамперед козацько-османських взаємин XVII–XVIII століть. Осмислення ж новітнього періоду від кінця XIX століття до сьогодення відбувалося поступово, у міру становлення модерної історичної науки, розвитку тюркологічних і сходознавчих студій, а також утвердження міждисциплінарних дослідницьких підходів. Цей процес цілком відповідає сучасному розумінню української історіографії, яку Я. С. Калакура трактує як «історію зародження і розвитку історичної думки українців, як безперервний і тривалий процес формування української історичної науки, історичної свідомості і культури українського суспільства» [Калакура, 2004, С. 4].

На сучасному етапі українська історіографія українсько-турецьких відносин охоплює широкий спектр проблем – від історико-дипломатичних і геополітичних сюжетів до культурних, економічних і безпекових вимірів. Водночас характерною рисою цього масиву наукових досліджень залишається нерівномірність опрацювання окремих напрямів, що ускладнює формування синтезованого бачення розвитку українсько-турецьких відносин у визначених хронологічних межах.

Метою статті є комплексний аналіз української історіографії українсько-турецьких відносин від кінця XIX століття до початку XXI століття для узагальнення основних наукових підходів і тематичних домінант, простеження еволюції дослідницьких інтересів та виявлення дискусійних і недостатньо опрацьованих аспектів у межах української наукової традиції. Це дає змогу сформувати цілісне бачення логіки становлення й трансформації історіографічного дискурсу, визначити провідні напрями його генезису й окреслити перспективи подальших наукових досліджень зазначеної проблематики.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму й об'єктивності, спрямовані на систематизацію та інтерпретацію наукових праць українських авторів, присвячених українсько-турецьким відносинам. У роботі застосовано проблемно-хронологічний підхід, який дає змогу простежити

динаміку розвитку наукових підходів у межах визначених хронологічних рамок, а також історико-порівняльний метод для зіставлення різних концепцій і дослідницьких моделей. Допоміжну роль відіграють методи аналізу та синтезу, що забезпечують узагальнення розрізнених наукових напрацювань у рамках цілісного історіографічного бачення й дають змогу визначити місце українських досліджень у ширшому контексті сучасної історичної науки та суміжних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна історіографія українсько-турецьких відносин сформувалася як складна і полівимірна система знань, що розвивалася в тісному зв'язку з еволюцією української історичної науки загалом. Її особливістю є поєднання кількох наукових традицій, які не завжди існували синхронно, але поступово взаємодіяли між собою: класичної історіографії доби національного відродження, геополітичної думки міжвоєнного періоду, тюркологічних і сходознавчих студій у діаспорі, а також новітніх міждисциплінарних підходів. Усі перелічені напрями разом сформували український погляд на Туреччину як важливого чинника розвитку України в історичному та сучасному політичному контекстах.

Перші концептуальні уявлення про місце Туреччини в історії України були сформульовані в межах класичної української історичної науки кінця XIX – початку XX століття. Центральною постаттю цього етапу наукових пошуків є М. Грушевський, який у своїй багатотомній «Історії України-Руси» послідовно вписував український історичний процес у ширший регіональний і міжнародний контекст. У його працях взаємини з Османською імперією постають не як сукупність епізодичних конфліктів, а як тривалий структурний чинник, що впливав на політичну орієнтацію, безпекові виклики та зовнішні зв'язки українських земель. Важливим є те, що М. Грушевський одним із перших у вітчизняній історіографії вийшов за межі суто національного нарративу, трактуючи історію України як частину ширшої чорноморської й східноєвропейської системи [Грушевський, 1991, С. 151].

Поряд із М. Грушевським до проблематики українсько-турецьких взаємин зверталися Д. Дорошенко та Н. Полонська-Василенко. Їхні праці мали узагальнюючий характер і містили вагомі спостереження щодо політичних і дипломатичних контактів України з Османською імперією. Водночас ці автори поєднували історичні дослідження з активною громадсько-політичною діяльністю, що зумовлювало тісний зв'язок їхніх наукових інтерпретацій з актуальними викликами доби. Саме на цьому етапі формується перехід від суто історичного аналізу до усвідомлення практичного значення українсько-турецьких відносин для майбутньої української державності.

Важливим етапом розвитку вітчизняної історіографії українсько-турецьких відносин стало формування геополітичної думки у міжвоєнний період. Ю. Липа, Л. Биковський та С. Рудницький розглядали Чорноморський регіон як визначальний простір реалізації національних державницьких інтересів. У їхніх працях Туреччина постає невід'ємним елементом будь-якої чорноморської

політичної конструкції. Ю. Липа та Л. Биковський у своїх концепціях [Липа, Биковський, 1941], наголошували на необхідності створення власного геополітичного бачення України, в якому чорноморський напрям і співпраця з Туреччиною мали фундаментальне значення. Л. Биковський, аналізуючи Чорне море як цілісний географічно-економічний простір, підкреслював особливу роль Туреччини у формуванні регіональної рівноваги [Биковський, 1940], а С. Рудницький, зі свого боку, розглядав Чорне море як визначальну детермінанту політичної географії України та її зовнішньополітичних орієнтацій [Рудницький, 1923].

Ідеї міжвоєнних геополітиків не зникли разом із втратою української державності, а були переосмислені в сучасних дослідженнях. У працях Р. Казанкова, Г. Корольова та Л. Домащенко [Домащенко, 2008] чорноморський вектор знову постає як прерогативний компонент безпекової та політичної стратегії України, а Туреччина розглядається як один із головних партнерів у регіоні. Подібні дослідження демонструють континуїтет геополітичної традиції та її адаптацію до нових міжнародних умов.

Наступним важливим виміром української історіографії стали культурологічні студії, які забезпечили глибше розуміння історичних, культурних і мовних аспектів українсько-турецьких взаємин. Фундаментальну роль у цьому процесі відіграв А. Кримський, який одним із перших наголосив на нерозривному зв'язку історії України й Туреччини. Його наукова спадщина сформувала інтелектуальне підґрунтя для подальшого розвитку вітчизняної тюркології та визначила напрямки досліджень на десятиліття вперед.

Водночас становлення української тюркології та османістики у 1920х роках відбувалося не лише на рівні персональних наукових ініціатив, а й у межах процесу інституціоналізації сходознавчих студій. У цьому контексті ключове значення мала діяльність Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС), заснованої 10 січня 1926 р. у Харкові.

ВУНАС об'єднала дослідників історії, мов, культури й економіки країн Сходу і створила умови для системного вивчення османського та турецького напрямів. У програмних документах асоціації підкреслювалася необхідність дослідження взаємовідносин України з Туреччиною, а також встановлення прямих наукових контактів із турецькими вченими. Показовим кроком стала поїздка української делегації до Туреччини у 1928 р., під час якої обговорювалося створення спільної українсько-турецької історичної комісії [Остапчук, 1992, С. 96].

Організаційна діяльність ВУНАС включала регулярні засідання, проведення наукових з'їздів, функціонування філій у Києві та Одесі, організацію курсів східних мов. Особливе значення для консолідації наукового середовища мало видання журналу «Східний світ» (1927–1931). Попри нетривалий період існування, часопис продемонстрував високий науковий рівень української орієнталістики та став майданчиком для публікації досліджень з історії турецько-українських взаємин [Циганкова, 2006]. Науковий авторитет

видання значною мірою визначався складом його редакційної колегії, до якої входили провідні дослідники – А. Кримський, А. Ковалівський, Л. Величко, О. Гладстерн, А. Синявський та ін. [Черніков, 1999]. Саме концентрація таких відомих постатей у межах одного періодичного видання створювала підґрунтя для комплексного осмислення українсько-турецьких відносин.

Ліквідація ВУНАС і припинення видання журналу у 1931-1933 рр. призвели до суттєвого послаблення інституційно оформленої та кадрово забезпеченої системи українського сходознавства. Водночас саме діяльність асоціації заклала перші системні засади для становлення вітчизняної історіографії українсько-турецьких взаємин.

Подальший розвиток української тюркології та сходознавства упродовж XX століття відбувався в умовах складних політичних та інституційних обмежень, однак навіть за цих обставин галузь не втратила наукової тягlosti. На початку 1930х років важливу роль у становленні українських досліджень Туреччини та османського світу відіграла Комісія для вивчення історії Близького Сходу, в складі якої працювали Т. Грунін, В. Дубровський, В. Зуммер, Т. Кезма та О. Рябінін-Склярєвський. Їхня діяльність була спрямована на формування джерельної бази, переклад та аналіз османських і турецьких матеріалів, а також на ідентифікацію місця України у просторі османських політичних і культурних впливів. Саме на цьому етапі вітчизняна тюркологія поступово виходила за межі допоміжної дисципліни, набуваючи рис самостійного наукового напрямку.

Вагомий внесок у розвиток згаданої наукової галузі зробив І. Черніков, який досліджував політичні, економічні та культурні аспекти радянсько-турецьких відносин, приділяючи особливу увагу українському компоненту в цих процесах. Науковець не лише узагальнив попередні напрацювання українських сходознавців, але й порушив питання необхідності реновації та інституційного зміцнення тюркологічних студій у другій половині XX століття [Черніков, 2003].

Принципово новий рівень інтеграції української науки у світовий дослідницький простір забезпечив О. Пріцак, чия діяльність поєднувала османістику, тюркологію та українознавство. Його дослідження, співпраця з міжнародними науковими центрами та ініціативи з публікації османських документів, що стосуються України, перетворили вітчизняну тюркологію на повноцінну складову глобальної гуманітарної науки.

Після відновлення незалежності України у 1991 році українсько-турецькі відносини вперше стали предметом системного осмислення в умовах повноцінної міждержавної взаємодії. Це зумовило якісну зміну дослідницьких підходів: від історико-ретроспективного аналізу до вивчення актуальних політичних, дипломатичних, безпекових та економічних процесів. Українська історіографія цього періоду поступово виходить за межі класичної історичної науки.

Водночас важливою передумовою формування системної наукової бази дослідження українсько-турецьких відносин стало інституційне відновлення українського сходознавства. 15 лютого 1991 р. (остаточно оформлено постановою Президії НАН України 22 жовтня 1991 р.) було створено Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України – окрему академічну установу, покликану відродити традиції вітчизняної орієнталістики, перервані в 1930х роках. Інститут позиціонувався як спадкоємець попередніх сходознавчих структур ВУАН, зокрема ВУНАС, що діяла у 1920х роках і заклала засади системного вивчення східного світу в Україні [Матвєєва, 2008].

Створення інституту мало принципове значення для наукового осмислення українсько-турецьких відносин, оскільки забезпечило постійну інституційну платформу для розвитку тюркології, османістики та вивчення історичних і сучасних контактів України з Туреччиною. Інститут здійснює дослідження османських і турецьких джерел, а також проблематики історії та сучасного розвитку Туреччини, забезпечуючи системне опрацювання відповідного комплексу джерел.

Важливим кроком у відновленні наукової тяглості стало відродження у 1993 р. журналу «Східний світ» – друкованого органу ВУНАС, припиненого у 1931 р. [Рибалкін, 2008]. Часопис став фаховою платформою для апробації досліджень з османістики й українсько-турецьких взаємин, інтеграції українських учених у міжнародний академічний простір і формування професійного середовища дослідників Туреччини. Саме через інституціоналізацію досліджень: наявність спеціалізованої академічної установи, періодичного видання та дослідницьких програм – українська історіографія українсько-турецьких відносин отримала якісно новий рівень системності та методологічної визначеності.

Сформована після відновлення незалежності України інституційна база сходознавчих досліджень створила підґрунтя для активного розвитку наукових студій українсько-турецьких взаємин та суттєвого розширення їх тематичних і методологічних горизонтів. Як слушно зауважує Я. С. Калакура: «Відновлення суверенітету, а згодом державної незалежності України заклало надійні підвалини для відродження національних ознак української історіографії, для повернення історичній науці в Україні її природних функцій, очищення від ідеологічних догм і більшовицьких стереотипів, для соборності українських істориків» [Калакура, 2004, С. 14], що відкрило можливості для переосмислення історичних процесів і формування нових дослідницьких підходів. У цьому контексті сформувався широкий спектр наукових досліджень, присвячених різним напрямкам українсько-турецьких взаємин.

Історичні аспекти міждержавних відносин початку ХХ століття досліджував Я. Дашкевич [Дашкевич, 2009], тоді як Ю. Кочубей зосереджувався на проблемах розвитку українського сходознавства та наукових контактів із Туреччиною [Кочубей, 2018]. Вагомі напрацювання у сфері історичних і культурних зв'язків належать Т. Сидорчук, О. Сухобоковій та В. Зарубі [Сухобокова, 2021]. Лінгвістичний вимір українсько-турецьких взаємин

розробляли І. Дрига, В. Бушлаков та О. Чубрикова, тоді як І. Прушковська аналізувала літературні контакти й взаємовпливи [Прушковська, 2015].

Розвиток джерельної бази української тюркології та османістики пов'язаний насамперед із працями В. Остапчука, який систематизував османські архівні матеріали, визначив їхню специфіку та окреслив перспективи подальших досліджень [Остапчук, 1992]. О. Василюк, зосереджуючись на маловідомих матеріалах А. Кримського та документах східної тематики, сприяв розширенню джерельної бази українських студій. С. Сорокін узагальнив еволюцію вітчизняної тюркології у ХХ – на початку ХХІ століття, а також звернувся до аналізу сучасних гуманітарних та інформаційних аспектів українсько-турецьких взаємин [Сорокін, 2023]. Культурні виміри цих контактів у ширшій парадигмі «Схід–Захід» досліджував О. Дерменджі [Дерменджі, 2010].

Паралельно з розвитком тюркології формувався корпус праць, присвячених безпосередньо історії українсько-турецьких відносин у ХХ – на початку ХХІ століття. Центральне місце тут посідають дослідження Б. Сергійчука та В. Сергійчука [Сергійчук, Сергійчук, 2012], які на основі широкого залучення архівних джерел створили цілісний наратив розвитку двосторонніх відносин двох країн від початку ХХ століття до сучасності. Їхні праці поєднують джерелознавчий аналіз із комплексним баченням місця України в системі міжнародних зв'язків Туреччини. Вагомий внесок у розширення проблемного поля зробили також Ф. Туранли, Н. Мхитарян та О. Аулін, які поєднують історичні та політологічні аспекти у дослідженні регіональної безпеки, зовнішньої політики Туреччини і стратегічних концептів [Мхитарян, 2007].

Окремий напрям історіографії формують дослідження, присвячені діяльності Союзу визволення України (СВУ) та українській дипломатії періоду Першої світової війни й визвольних змагань. Ґрунтовне опрацювання цієї проблематики здійснив І. Патер, який дослідив військово-політичний аспект діяльності СВУ та його міжнародні контакти [Патер, 2021]. Подальше розширення проблематики відбулося у працях М. Орала та В. Гасанова, які розглядали діяльність СВУ в ширшому міжнародному контексті. П. Гай-Нижник, О. Купчик, В. Окіпнюк і Д. Козлов значно поглибили джерельну базу досліджень, зосередившись на дипломатичних відносинах українських державних утворень із Туреччиною та на діяльності урядових структур в еміграції [Гай-Нижник, 2020].

Важливою складовою вітчизняної історіографії українсько-турецьких відносин є дослідження архівних матеріалів і джерельної бази. І. Храпко одним із перших розпочав систематизацію нормативних актів і документів, що стосуються діяльності українських закордонних установ у Туреччині. М. Палієнко та Н. Христова детально дослідили організацію Османського архіву, його фонди та принципи роботи з документами [Палієнко, 2013-2014], фактично сформувавши методологічні орієнтири для українських дослідників. Дослідження І. Матяш ґрунтуються на архівних матеріалах і присвячені історії української дипломатичної діяльності [Матяш, 2019], а І. Тимів окреслив

розвиток студій османських джерел про Україну в міжнародному науковому середовищі. Окремий аспект українсько-турецьких контактів висвітлено в археологічних дослідженнях С. Біляєвої, Л. Кулаковської та О. Фіалка [Біляєва, Кулаковська, Фіалко, 2019].

Вагомий внесок у розвиток проблематики здійснили представники дипломатичного корпусу та фахівці-практики у сфері зовнішньої політики, які поєднували безпосередній досвід роботи в Туреччині з аналітичним осмисленням двосторонніх відносин. С. Корсунський [Корсунський, 2011] та І. Долгов, обіймаючи посади послів України в Анкарі в різні роки, у своїх працях узагальнювали етапи становлення українсько-турецького політичного діалогу, акцентуючи увагу на еволюції від формальних дипломатичних контактів до декларованого стратегічного партнерства. У їхніх дослідженнях простежується прагнення аргументовано довести, що Туреччина виступає одним із ключових партнерів України у Чорноморському регіоні, а також є важливим суб'єктом у сфері безпеки, оборонної співпраці та регіональної стабільності. Аналітичний вимір зовнішньої політики Туреччини у XXI столітті дістав подальшого розвитку у дослідженнях О. Діброви, яка досліджувала трансформацію турецької зовнішньополітичної доктрини, еволюцію демократичних інститутів і появу нових концептів багатовекторності та неоосманізму [Чубрикова, 2013]. Її наукові праці дають змогу розглядати українсько-турецькі відносини не ізольовано, а в контексті масштабніших змін у зовнішньополітичній стратегії Анкари та її регіональних амбіцій.

Політичний та інституційний розвиток двосторонніх відносин після 1991 року став предметом наукових пошуків К. Паюка, О. Мавріної, Н. Крук, В. Пашкова, А. Запорожченка та Ю. Тарасюка [Тарасюк, Шаглі, 2021]. У їхніх наукових роботах аналізуються механізми формування політичного діалогу між Києвом і Анкарою, роль договорів і міжурядових комісій, а також використання формату стратегічного партнерства як інструменту зовнішньої політики. Значна увага приділяється культурно-освітньому співробітництву та публічній дипломатії, які розглядаються як важливі складові зміцнення двосторонніх зв'язків.

Окремий сегмент української історіографії після 1991 року формують дослідження, присвячені безпековому виміру українсько-турецьких відносин і проблематиці Чорноморського регіону. Г. Перепелиця, Б. Парохонський, Р. Жангожа, Д. Матос, Ю. Седляр, В. Шишкіна та Х. Аль-Азаві [Парохонський, 2000] розглядають Чорне море як простір одночасного суперництва та кооперації, аналізуючи роль Туреччини у регіональних безпекових ініціативах і механізмах стримування зовнішніх загроз. У дослідженнях згаданих науковців Україна постає не лише як об'єкт регіональної політики, а й як активний учасник формування чорноморської безпекової архітектури.

Після 2014 року, в умовах анексії Криму та зміни військово-політичної обстановки в Чорноморському регіоні, безпековий компонент українсько-турецьких відносин набув домінуючого значення, що чітко відображено в працях В. Шуточкина, Г. Саган, Т. Лахманюк, Є. Солових і Р. Демшичака

[Саган, Шуточкін, 2024]. Дослідники зосереджуються на трансформації партнерства в умовах російської агресії, аналізують нові формати військово-політичної співпраці, оборонно-промислові зв'язки та координацію позицій у міжнародних організаціях. У цих наукових студіях простежується перехід від декларативних форм співробітництва до прагматичної взаємодії, зумовленої спільними безпековими викликами.

Важливе місце у пострадянській українській історіографії посідають дослідження економічних аспектів українсько-турецьких відносин, які з допоміжного напрямку поступово перетворилися на самостійний вектор наукових пошуків. Провідну роль у новітній історіографії економічного сегменту відіграють наукові розвідки Р. Коваленка, присвячені торговельно-економічним відносинам, вільним економічним зонам, перспективам створення зони вільної торгівлі та конкурентоспроможності турецької економіки в євроінтеграційному контексті [Коваленко, 2019]. Інституційні механізми співробітництва, проблеми енергетичної безпеки, міграційні процеси та інтеграційні моделі у Чорноморському регіоні аналізує Р. Енверов [Енверов, 2014]. У працях М. Хмари, О. Чугаєва та Д. Чабана акцент зроблено на переговорах щодо зони вільної торгівлі та можливих економічних наслідках її запровадження. Ширший міжгалузевий підхід пропонують М. Нікітіна та К. Гриваков, які поєднують аналіз торгівлі й інвестицій із питаннями туризму, енергетики та ісламських фінансів, розглядаючи також можливості адаптації турецького досвіду в українських умовах [Нікітіна, Гриваков, 2006]. Окремий напрям становлять праці Ю. Присяжнюка, Л. Кудирка та Ю. Ватаха, присвячені економічному виміру стратегічного партнерства у військово-технічній сфері та співпраці в оборонно-промисловому комплексі. Сукупно всі згадані дослідження засвідчують утвердження економічної проблематики як одного з ключових чинників розвитку стратегічних відносин України та Туреччини у XXI столітті.

У сучасній українській історіографії українсько-турецьких відносин помітну роль відіграють прикладні дослідження аналітичних центрів та експертного середовища., яке активно формується після 1991 року. О. Волович, М. Воротнюк та Є. Габер, а також дослідники Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) (М. Замікула, А. Гриценко, В. Паливода, Л. Поляков, М. Паламарчук, Б. Парахонський, А. Мхитарян і Т. Єгорова) разом із фахівцями Центру Разумкова, Міжнародного центру перспективних досліджень (А. Круть) та Українського інституту провели низку наукових розвідок, у яких академічний аналіз поєднується з прикладною політичною експертизою. Їхні праці відображають актуальні тенденції українсько-турецьких відносин і водночас впливають на формування державної політики та публічного дискурсу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток вітчизняної історіографії українсько-турецьких відносин постає як багаторівневе й методологічно різноманітне поле, формування якого відбувалося від кінця XIX століття до сьогодення. Це відображає загальну еволюцію української

гуманітарної науки від класичних історичних наративів і описових моделей до міждисциплінарних підходів, що поєднують історію, міжнародні відносини, культурологію, геополітику, безпекові та економічні студії. Впродовж окресленого періоду українсько-турецька проблематика поступово виходила за межі маргінального сюжету, перетворюючись на самостійний і концептуально значущий напрям наукових досліджень.

Сильним боком сучасного стану історіографії є розширення тематичного спектра та джерельної бази, що включає не лише класичні історичні праці, але й міждисциплінарні дослідження, аналітику дипломатів і матеріали експертних центрів. Особливо помітним є зростання ролі безпекових студій у пострадянській період та після 2014 року, коли українсько-турецькі відносини почали осмислюватися крізь призму регіональної стабільності, чорноморської безпеки і протидії зовнішнім загрозам. Це зумовило перехід до аналітичних моделей, зорієнтованих на пояснення динаміки сучасних міжнародних процесів.

Уважаємо за доцільне наголосити на тому, що вітчизняна історіографія українсько-турецьких відносин зберігає низку проблемних аспектів, серед яких провідне місце посідає фрагментарність досліджень і нестача універсальних узагальнень, здатних інтегрувати різні напрями в цілісну концепцію. Подальші перспективи розвитку цього наукового напрямку пов'язані з поглибленням міждисциплінарного діалогу, систематизацією напрацьованих знань і створенням комплексних моделей аналізу, які б дали змогу поєднати історичну тяглість українсько-турецьких відносин із викликами сучасної міжнародної та безпекової реальності.

Література

1. Биковський Л. Туреччина : бібліографічні матеріали. Варшава : Український Чорноморський інститут, 1940. 68 с. (*На правах рукопису*).
2. Біляєва С. О., Кулаковська Л. В., Фіалко О. Є. Україна – Туреччина : грані співробітництва. *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 3(32). С. 184–194.
3. Гай-Нижник П. П. Україна – Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.). *Гілея*. 2020. Вип. 157 (№ 6-9). Ч. 1. Історичні науки. С. 7–16.
4. Грищенко О. Мої роки в Царгороді : 1919–1921. Мюнхен – Париж, 1961. 260 с.
5. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.
6. Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ ст. Україна. *Наука і культура*. 2009. Вип. 35. С. 62–72.
7. Дерменджі О. Українсько-турецькі (тюркські) мовнолітературні та культурні взаємини у світлі парадигми «Схід–Захід». *Питання літературознавства*. 2010. Вип. 79. С. 75–79.

8. Домащенко Л. М. Концепції чорноморської орієнтації України у вітчизняній політичній думці першої половини XX століття : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2008. 180 с.
9. Енверов Р. Розвиток українсько-турецьких економічних відносин в процесі регіональної інтеграції : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Львів, 2014. 240 с.
10. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
11. Кобилянський Л. Українське посольство в Туреччині (1/11.1918 – 22/4.1919). *Нова Україна*. 1925. Ч. 2-3. С. 77–91.
12. Коваленко Р. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки: євроінтеграційний контекст : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Харків, 2019. 247 с.
13. Корсунський С. В. Українсько-турецькі відносини : минуле, сьогодні, завтра... *Зовнішня політика і дипломатія України*. 2011. Вип. 17. С. 24–30.
14. Кочубей Ю. М. Українське сходознавство за межами країни (XX – поч. XXI ст.). *Східний світ*. 2018. № 1. С. 57–61.
15. Липа Ю., Биковський Л. Чорноморський простір : атлас. Варшава : Український Чорноморський інститут, 1941. 52 с. (*На правах рукопису*).
16. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 4 : В Царгороді. Саут-Баунд-Брук : Вид-во Укр. православ. церкви в США, Наук.-богосл. ін-т Укр. православ. церкви в США. 2ге вид., 1966. 175 с.
17. Матвєєва Л. В. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського: сьогодні. *Східний світ*. 2008. № 3. С. 7–12.
18. Матяш І. Діяльність першого українського представництва в Стамбулі: державна місія дипломатів. *Україна–Європа–Світ*. 2019. Вип. 24. С. 32–49.
19. Мхитарян Н. І. Туреччина: загроза чи партнер? *Східний світ*. 2007. № 1. С. 139–143.
20. Нікітіна М., Гриваков К. До питання про державну політику Туреччини у зовнішньоекономічній сфері. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 88–93.
21. Остапчук В. Проблеми і перспективи розвитку української османістики. *Український археографічний щорічник*. Нова серія. 1992. Вип. 1. С. 94–112.
22. Палієнко М. Г. Архіви Туреччини: організація, структура, інформаційний потенціал. *Українська орієнталістика*. 2013-2014. Вип. 7–8. С. 125–141.
23. Парахонський Б. Інтереси України і Туреччини у Чорноморському регіоні: порівняльний аналіз. *Україна та Туреччина: безпека і співробітництво в Чорноморському регіоні*. Київ, 2000. 57 с.
24. Патер І. Союз визволення України: військово-політичний аспект (1914–1918 рр.). *Українознавчі студії*. 2021. Вип. 35. С. 81–113.
25. Прушковська І. Українсько-турецькі літературні взаємини. *Україна–Туреччина: історія, політика, економіка, право, дипломатія, культура*. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 422–430.

26. Ратгауз О. Українці у останнього султана. *Літопис політики, письменства і мистецтва*. Берлін, 1924. Кн. 1. Ч. 11. С. 168–170.
27. Рибалкін В. С. Як відроджувався «Східний світ». *Східний світ*. 2008. № 3. С. 74–76.
28. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін : Вид-во «Українське слово», 1923. 40 с. (*Бібліотека «Українського слова»; № 40*).
29. Саган О. Н., Шуточкін О. А. Трансформація українсько-турецьких політичних відносин у контексті російсько-української війни (2014-2024). *Проблеми всесвітньої історії*. 2024. № 1. С. 78–96.
30. Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів : українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ : Сергійчук М. І., 2012. 319 с.
31. Сорокін С. Українська тюркологія у XX – на початку XXI ст.: розвиток і основні здобутки. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1(21). С. 154–175.
32. Сухобокова О. О. Українська громада в Туреччині: від національної спільноти до діаспори. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 135–148.
33. Тарасюк Ю. М., Шаглі Г. І. М'яка сила Турецької Республіки: культурно-освітні аспекти. *Політичне життя*. 2021. № 4. С. 95–101.
34. Токаржевський-Карашевич І. Царгородські спомини (1919–1921 рр.). Визвольний шлях. Лондон, 1952. № 7. С. 285–333.
35. Циганкова Е. Г. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1930). *Східний світ*. 2006. № 1. С. 186–202.
36. Черніков І. Східний світ як втілення традицій і досягнень українського сходознавства. До історії часопису в 1927-1931 рр. *Східний світ*. 1999. № 1–2. С. 321–325.
37. Черніков І. Ф. З історії становлення й розвитку тюркології в Україні до середини 30х років XX ст. *Східний світ*. 2003. № 4. С. 5–25.
38. Чубрикова О. О. Посередництво у врегулюванні конфліктів як напрям сучасної зовнішньої політики Туреччини. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXVI. С. 283–286.

References

1. Bykovskiy, L. (1940). *Turechchyna : bibliografichni materialy* [Turkey : bibliographic materials]. Warsaw : Ukrainian Black Sea Institute (As a manuscript) [In Ukrainian].
2. Biliaieva, S. O., Kulakovska, L. V., & Fialko, O. Ye. (2019). *Ukraine – Turechchyna : hrani spivrobotnytstva* [Ukraine – Turkey : facets of cooperation]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3(32), 184–194 [In Ukrainian].
3. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2020) *Ukraine – Turechchyna: stanovlennia mizhderzhavnykh i diplomatychnykh vzaiemyn (1917–1921 rr.)* [Ukraine – Turkey: formation of interstate and diplomatic relations (1917–1921)]. *Hileia*, 157(6–9), 7–16 [In Ukrainian].

4. Hryshchenko, O. (1961). *Moi roky v Tsarhorodi: 1919–1921* [My years in Tsargrad: 1919–1921]. Munich – Paris [In Ukrainian].
5. Hrushevskiy, M. (1991). *Khto taki ukraintsi i choho vony khochut* [Who are the Ukrainians and what do they want]. Kyiv : «Znannia» Society of Ukraine [In Ukrainian].
6. Dashkevych, Ya. (2009). Turetsko-ukrainski vzaiemovidnosyny v pershii polovyni XX st. [Turkish-Ukrainian relations in the first half of the 20th century]. *Ukraina. Nauka i kultura*, 35, 62–72 [In Ukrainian].
7. Dermendzhi, O. (2010). Ukrainsko-turetskyi (tiurkski) movnoliteraturni ta kulturni vzaiemyny u svitli paradyhmy «Skhid–Zakhid» [Ukrainian-Turkish (Turkic) linguistic, literary and cultural relations in the light of the «East–West» paradigm]. *Pytannia literaturoznavstva*, 79, 75–79 [In Ukrainian].
8. Domashchenko, L. M. (2008). *Kontseptsii chornomorskoï oriiientatsii Ukrainy u vitshychnianii politychnii dumtsi pershoï polovyny XX stolittia* [Concepts of Ukraine's Black Sea orientation in the domestic political thought of the first half of the 20th century]. PhD diss. Kyiv [In Ukrainian].
9. Enverov, R. (2014). *Rozvytok ukrainsko-turetskykh ekonomichnykh vidnosyn v protsesi rehionalnoi intehratsii* [Development of Ukrainian-Turkish economic relations in the process of regional integration]. PhD diss. Lviv [In Ukrainian].
10. Kalakura, Ya. S. (2004). *Ukrainska istoriografii: kurs leksii* [Ukrainian historiography: course of lectures]. Kyiv : Heneza [In Ukrainian].
11. Kobylanskyi, L. () *Ukrainske posolstvo v Turechchyni (1/11.1918 – 22/4.1919)* [Ukrainian Embassy in Turkey (1/11.1918 – 22/4.1919)]. *Nova Ukraina*, 2–3, 77–91 [In Ukrainian].
12. Kovalenko, R. (2019). *Torhovelno-ekonomichni vidnosyny Ukrainy ta Turetskoï Respubliky: yevrointehratsiinyi kontekst* [Trade and economic relations between Ukraine and the Republic of Turkey: European integration context]. PhD diss. Kharkiv [In Ukrainian].
13. Korsunskyi, S. V. *Ukrainsko-turetski vidnosyny : mynule, siohodennia, zavtra...* [Ukrainian-Turkish relations : past, present, tomorrow...]. *Zovnishnia polityka i dyplomatiia Ukrainy*, 17, 24–30 [In Ukrainian].
14. Kochubei, Yu. M. (2018). *Ukrainske skhodoznnavstvo za mezhamy krainy (XX – poch. XXI st.)* [Ukrainian Oriental studies outside the country (XX – early XXI centuries)]. *Skhidnyi svit*, 1, 57–61 [In Ukrainian].
15. Lypa, Yu., & Bykovskiy, L. (1941). *Chornomorskyi prostir : atlas* [Black Sea space : atlas]. Warsaw : Ukrainian Black Sea Institute (As a manuscript) [In Ukrainian].
16. Lototskyi, O. (1996). *Storinky mynuloho. Ch. 4 : V Tsarhorodi* [Pages of the past. Part 4 : In Tsargrad]. South Bound Brook : Publishing House of the Ukrainian Orthodox Church in the USA, Scientific-Theological Institute of the Ukrainian Orthodox Church in the USA. 2nd ed. [In Ukrainian].

17. Matvieieva, L. V. (2008). Instytut skhodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho: siohodennia [A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies: modern days]. *Skhidnyi svit*, 3, 7–12 [In Ukrainian].
18. Matiash, I. (2019). Diialnist pershoho ukrainskoho predstavnytstva v Stambuli: derzhavna misiia dyplomativ [Activity of the first Ukrainian representation in Istanbul: state mission of diplomats]. *Ukraina–Yevropa–Svit*, 24, 32–49 [In Ukrainian].
19. Mkhitarian, N. I. (2007). Turechchyna: zahroza chy partner? [Turkey: threat or partner?]. *Skhidnyi svit*, 1, 139–143 [In Ukrainian].
20. Nikitina, M., & Hryvakov, K. (2006). Do pytannia pro derzhavnu polityky Turechchyny u zovnishnioekonomichnii sferi [On the issue of Turkey's state policy in the foreign economic sphere]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, 88–93 [In Ukrainian].
21. Ostapchuk, V. (1992). Problemy i perspektyvy rozvytku ukrainskoi osmanistyky [Problems and prospects for the development of Ukrainian Ottoman studies]. *Ukrainskyi arkhheografichnyi shchorichnyk. Nova seriia*, 1, 94–112 [In Ukrainian].
22. Paliienko, M. H. (2013–2014) Arkhivy Turechchyny: orhanizatsiia, struktura, informatsiinyi potentsial [Archives of Turkey: organization, structure, information potential]. *Ukrainska oriientalistyka*, 7–8, 125–141 [In Ukrainian].
23. Parakhonskyi, B. (2000). Interesy Ukrainy i Turechchyny u Chornomorskomu rehioni: porivnialnyi analiz [Interests of Ukraine and Turkey in the Black Sea region: a comparative analysis]. *Ukraina ta Turechchyna: bezpeka i spivrobotnytstvo v Chornomorskomu rehioni*. Kyiv [In Ukrainian].
24. Pater, I. (2021). Soiuz vyzvolennia Ukrainy: viiskovo-politychnyi aspekt (1914–1918 rr.) [Union for the Liberation of Ukraine: military-political aspect (1914–1918)]. *Ukrainoznavchi studii*, 35, 81–113 [In Ukrainian].
25. Prushkovska, I. (2015). Ukrainsko-turetskyi literaturni vzaiemyny [Ukrainian-Turkish literary relations]. *Ukraina–Turechchyna: istoriia, polityka, ekonomika, pravo, dyplomatiia, kultura* (pp. 422-430). Kyiv [In Ukrainian].
26. Rathauz, O. (1924). Ukraintsi u ostannoho sultana [Ukrainians at the court of the last sultan]. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva* 1 (11), 168–170. [In Ukrainian].
27. Rybalkin, V. S. (2008). Yak vidrodzhuvavsia «Skhidnyi svit» [How «The Oriental World» was revived]. *Skhidnyi svit*, 3, 74–76 [In Ukrainian].
28. Rudnytskyi, S. (1923). Ukrainska sprava zi stanovyshcha politychnoi heohrafii [Ukrainian cause from the standpoint of political geography]. Berlin : «Ukrainske slovo» Publishing House (Library of «Ukrainske slovo»; № 40) [In Ukrainian].
29. Sahan, O. N., & Shutochkin, O. A. (2024). Transformatsiia ukrainsko-turetskykh politychnykh vidnosyn u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2024) [Transformation of Ukrainian-Turkish political relations in the context of the Russian-Ukrainian war (2014–2024)]. *Problemy vsesvitnoi istorii*, 1, 78–96 [In Ukrainian].

30. Serhiichuk, B., & Serhiichuk, V. (2012). Na mezhi dvokh svitiv : ukrainsko-turetskyi vidnosyny v seredyni XVI – na pochatku XXI st. [On the border of two worlds: Ukrainian-Turkish relations in the middle of the 16th – early 21st centuries]. Kyiv [In Ukrainian].
31. Sorokin, S. (2023). Ukrainska tiurkolojiia u XX – na pochatku XXI st.: rozvytok i osnovni zdobutky [Ukrainian Turkology in the 20th – early 21st centuries: development and main achievements]. *Problemy vsesvitnoi istorii*, 1(21), 154–175 [In Ukrainian].
32. Sukhobokova, O. O. (2021). Ukrainska hromada v Turechchyni: vid natsionalnoi spilnoty do diaspory [Ukrainian community in Turkey: from a national community to a diaspora]. *Skhidnyi svit*, 3, 135–148 [In Ukrainian].
33. Tarasiuk, Yu. M., & Shahli H. I. Miaka syla Turetskoi Respubliky: kulturno-osvitni aspekty [Soft power of the Republic of Turkey: cultural and educational aspects]. *Politychne zhyttia*, 4, 95–101 [In Ukrainian].
34. Tokarzhevskiy-Karashevych, I. (1952). Tsarhorodski spomyny (1919–1921 rr.) [Tsargrad memories (1919–1921)]. *Vyzvolnyi shliakh*, 7, 285–333 [In Ukrainian].
35. Tsyhankova, E. H. (2006). Vseukrainska naukova asotsiatsiia skhodoznavstva (1926–1930) [All-Ukrainian Scientific Association of Oriental Studies (1926–1930)]. *Skhidnyi svit*, 1, 186–202 [In Ukrainian].
36. Chernikov, I. (1999) Skhidnyi svit yak vtillennia tradytsii i dosiahnen ukrainskoho skhodoznavstva. Do istorii chasopysu v 1927–1931 rr. [The Oriental World as an embodiment of traditions and achievements of Ukrainian Oriental studies. On the history of the journal in 1927–1931]. *Skhidnyi svit*, 1–2, 321–325 [In Ukrainian].
37. Chernikov, I. F. (2003). Z istorii stanovlennia i rozvytku tiurkologii v Ukraini do seredyny 30-kh rokiv XX st. [From the history of the formation and development of Turkology in Ukraine until the mid-30s of the 20th century]. *Skhidnyi svit*, 4, 5–25 [In Ukrainian].
38. Chubrykova, O. O. (2013). Poserednytstvo u vrehuliuvanni konfliktiv yak napriam suchasnoi zovnishnoi polityky Turechchyny [Mediation in conflict resolution as a direction of modern foreign policy of Turkey]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, XXXVI, 283–286 [In Ukrainian].